

УДК 343.985

Владислав Негребецький,*канд. юрид. наук, доцент,**доцент кафедри криміналістики**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ДО ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІКСАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Стаття присвячена проблемам удосконалення способів та прийомів збирання, дослідження і фіксації доказів під час слідчого експерименту.

Ключові слова: слідча дія, фіксація, слідчий експеримент, перевірка показань на місці, спеціаліст, відеозапис, план, схема, фотозйомка.

Розслідування злочинів становить собою пізнавальну діяльність слідчого, спрямовану на збирання, дослідження й оцінку доказової інформації. На стадії досудового розслідування така діяльність відбувається у формі слідчих (розшукових) дій (ст. 223 КПК України). У слідчій практиці нерідко виникає необхідність перевірити інформацію або слідчу версію, висунуту на підставі таких даних. Це можливо як за допомогою зіставлення з іншими наявними доказами, так і через отримання нових. При цьому є слідчі дії, спеціально призначені для перевірки вже отриманих доказів [1, с. 42-44]. До групи так званих "перевірочних" слідчих дій, зокрема, належить слідчий експеримент.

Слідчий експеримент полягає у проведенні спеціальних дослідів із метою перевірки зібраних доказів, отримання нових доказів, перевірки й оцінки слідчих версій про можливість існування тих чи інших фактів, які мають значення для розслідування злочину та встановлення істини у справі [2, с. 290].

Особливим різновидом слідчого експерименту є перевірка показань на місці [15, с. 583]. *Перевірка показань на місці* являє собою процес зіставлення інформації, отриманої під час допиту й (або) ідеальних слідів пам'яті з матеріальною обстановкою місця події за допомогою розповіді, демонстрації та пояснень особи, показання якої перевіряються, з метою виявлення її поінформованості про дані, що перевіряються або уточнюються, а також встановлення нових фактичних даних.

Метою цієї статті є дослідження можливостей підвищення ефективності процесу збирання, дослідження та фіксації інформації під час слідчого експерименту, вивчення ролі спеціаліста в процесі збирання, дослідження та вилучення доказів,

визначення шляхів підвищення ефективності цієї діяльності та розроблення на цій основі практичних рекомендацій для слідчих органів України.

Окремі аспекти дослідження та фіксації інформації під час слідчого експерименту і перевірки показань на місці розглядалися в роботах відомих вчених-процесуалістів і криміналістів: І. Є. Биховського, О. М. Васильєва, А. В. Дулова, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, В. Г. Лукашевича, І. М. Лузгіна, С. С. Степичева, С. А. Шейфера, В. Ю. Шепітько. Зокрема, на рівні дисертаційних досліджень цим слідчим діям присвятили свої праці А. А. Андреев, Л. Ю. Ароцкер, Р. С. Белкін, Н. І. Гуковська, Д. Д. Заяць, О. Б. Зозулінський, О. Г. Маслов, О. С. Рубан, Л. О. Соя-Серко, В. М. Стратонов, В. М. Уваров, М. М. Хлинцов, О. В. Ципленкова, І. В. Чаднова, Ш. Ш. Ярамиш'ян.

Процес збирання і дослідження інформації під час слідчого експерименту має специфіку, пов'язану зі спрямованістю на перевірку вже зібраної інформації. Процедура слідчого експерименту у формі перевірки показань на місці передбачає досить оригінальне сполучення методів пізнання з метою перевірки наявної інформації [3, с. 60].

Перевірка показань на місці, яка на цей час розглядається як різновид слідчого експерименту, передбачає можливість використання специфічного методу отримання інформації. Таким методом є зіставлення показань про пов'язані з певним місцем обставини злочину з фактичною обстановкою на цьому місці, показаною слідчому особою, яка дала показання. Він дозволяє виявляти і встановлювати дані, не доступні іншим процесуальним формам одержання доказів. Даний метод є різновидом методу порівняння.

Останній же є основою для перевірочних слідчих дій.

Процес зіставлення складається з трьох взаємозалежних елементів – розповіді, показу й огляду. Особа, показання якої перевіряються, розповідає про події, які відбулись на даному місці, й обставини, тісно з ними пов'язані. У порядку уточнення їй можуть бути поставлені запитання слідчим і з його дозволу – іншими учасниками слідчої дії. Розповідь особи на місці події супроводжується демонстрацією окремих дій і поз, які не мають дослідного характеру, а також показом окремих об'єктів, орієнтирів, що входять до загального комплексу даної обстановки.

Під час цієї слідчої дії особа, показання якої перевіряються, в присутності слідчого фактично створює криміналістичну модель події (реконструює подію). Важливо, що ця модель будується на підставі показань, що перевіряються. А сама модель виступає інструментом для перевірки показань. Перевагою такого способу перевірки показань є наочність та ілюстративність моделі. Слідчий сприймає реальне місце, предмети, сліди, а також пояснення й дії особи, показання якої перевіряються. При цьому побудована у свідомості слідчого уявна модель події доповнюється сприйнятими образами справжньої обстановки, а також поясненнями й діями цієї особи.

Одночасно слідчий перевіряє фактичні дані, що містяться в цій моделі, на предмет відповідності наявній обстановці на місці події. Він упевнюється в існуванні самого місця, об'єктів і орієнтирів, становиться очевидцем дій, які демонструються особою, показання якої перевіряються. Тому невідмінною умовою ефективності й вірогідності результатів такої перевірки є дослідження і фіксація фактичної обстановки місця події для підтвердження правильності показань, що перевіряються, інакше воно позбавляється всякого сенсу [4, с. 14]. Вивчення розташування місця, об'єктів та орієнтирів, зазначених особою, показання якої перевіряються, входить у зміст методу зіставлення.

Вважаємо, що під час відтворення ситуації події доцільно залучати спеціаліста до участі в цій слідчій (розшуковій) дії. Спеціаліст надає слідчому допомогу у виявленні, закріпленні й вилученні доказів, використовуючи свої спеціальні знання. Спеціаліст може звернути увагу слідчого на факти, що мають значення для справи. Зокрема, це передбачено ст. 71 КПК України. Дані, встановлені у такий спосіб, можуть бути піддані наступній експертній або експериментальній перевірці. При цьому спеціаліст може зробити попередні висновки щодо таких даних

(наприклад, приблизно вказати на час смерті, знаряддя вбивства, можливість нанесення тілесних ушкоджень певним способом). Його висновки не мають доказового значення, але вони виступають орієнтуючою інформацією і мають характер консультацій. Якщо у справі повинна бути призначена експертиза, то експерт у процесі проведення слідчої дії може надати слідчому консультаційно-технічну допомогу, а його дії будуть охоплюватися статусом спеціаліста. Роль спеціаліста у перевірці показань на місці може бути проілюстрована таким прикладом.

У лісі було виявлено труп громадянина П. із трьома кульовими пораненнями в тулуб. Підозрюваним у вбивстві був громадянин С., який на допиті зізнався у скоєнні цього злочину і заявив, що вбивство відбулося внаслідок самозахисту. Під час перевірки показань на місці події підозрюваний уточнив механізм заподіяння потерпілому вогнепальних поранень. При цьому був присутній судово-медичний експерт. Заслухавши пояснення С., останній дійшов висновку, що версія підозрюваного про самозахист не відповідає відтвореному механізму заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень. Надалі висновок спеціаліста було підтверджено результатами судово-медичної експертизи [5, с. 117-120].

Роль спеціаліста у перевірці показань на місці може полягати і в постановці запитань особі, показання якої перевіряються, з метою уточнення тих чи інших обставин, що мають значення в справі. Він може надати слідчому допомогу у фіксації результатів криміналістичної реконструкції, яка здійснюється особою, показання якої перевіряються. Проілюструємо це таким прикладом.

У зґвалтуванні й умисному вбивстві громадянки С. підозрювався громадянин Р. На допиті він зізнався у скоєнні цих злочинів і розповів, що відразу ж після зґвалтування став завдавати потерпілій сильні удари ціпком по тулубу й голові, після чого затяг на її ший хустку й задушив її. Під час проведення перевірки показань Р. на місці події був присутній судово-медичний експерт. Спеціаліст запропонував підозрюваному за допомогою манекена відтворити взаємне розташування Р. і потерпілої, а також механізм завдання їй ударів ціпком по голові. Потім експерт дав підозрюваному хустку і запропонував йому продемонструвати, яким чином був зав'язаний вузол на ший потерпілої. Підозрюваний відтворив вузол на манекені, після чого спеціаліст розрізав хустку так, як це було зроблено раніше у перебігу судово-медичної експертизи трупа. Криміналістична експертиза показала належність даного вуз-

ла і вузла, вилученого під час судово-медичної експертизи трупа, до одного виду [6, с. 1].

Очевидно, що використання такого досить складного методу перевірки даних (зіставлення), результатом якого є утворення криміналістичної моделі події, вимагає застосування відповідних способів фіксації. На нашу думку, основним критерієм у виборі останніх є їхня здатність наочно ілюструвати отриману інформацію. Так, якщо під час перевірки показань на місці відбувається реконструкція розташування учасників події в певний момент часу, то такі результати описати словами в протоколі досить складно, а іноді й неможливо. Простіше в цьому разі скласти схему, план або здійснити фотозйомку. Перевага такого способу дії полягає у спрощенні наступної оцінки результатів слідчої дії. Адже фототаблиця порівняно з протоколом має очевидний плюс у формуванні уявлення про просторове розташування учасників події.

У криміналістичній літературі звертається увага на доцільність застосування графічного способу фіксації результатів слідчого експерименту і перевірки показань на місці. Так, Л. О. Соля-Серко зазначає, що доцільно заздалегідь скласти план (схему) місця проведення майбутньої слідчої дії, а в процесі її проведення позначати на ньому маршрут та об'єкти, про які повідомляє особа, показання якої перевіряються [7, с. 75]. М. М. Хлинцов вважає, що з метою фіксації результатів перевірки показань підозрюваного можна використовувати топографічну карту місцевості, на якій відзначаються шлях просування, об'єкти і сліди, зазначені особою, показання якої перевіряються [8, с. 98]. О. М. Васильєв і С. С. Степичев рекомендують ще в процесі допиту запропонувати цій особі скласти схему з позначкою знаходження об'єктів на місці вчинення злочину, а також взаєморозташування окремих осіб – учасників події [9, с. 30]. Отриманою в такий спосіб інформацією можна буде оперувати в перебігу перевірки показань на місці. Як видається, застосування плану території (приміщення) не тільки полегшує фіксацію результатів слідчої дії, а й дозволяє ефективніше зіставляти пояснення особи, показання якої перевіряються, з наявною обстановкою. Вважаємо, що застосування слідчим плану (схеми) під час пояснення цієї особою обставин події і показі обстановки є тактичним прийомом. У разі, коли місце, де проводиться перевірка показань, характеризується недостатньою оглядовістю, план (схема) дає змогу слідчому більш чітко сприймати обстановку.

Наведемо випадки, коли необхідно використовувати графічні моделі (план, схема, фотозйомка, відеозапис) як способи фіксації під час перевірки показань на місці. 1. Підозрюваний указує на деталі обстановки, знання яких свідчить про його винну поінформованість щодо обставин досліджуваної події. 2. Декілька підозрюваних під час окремо проведених перевірок їх показань на місці події указують на одні й ті самі деталі обстановки, і це теж свідчить про їх винну поінформованість. Такі об'єкти на місцевості виступають орієнтирами, оскільки дозволяють впізнати фрагмент місцевості, зіставити показання декількох співучасників. 3. Підозрюваний указує на деталі обстановки, які не збереглися на момент проведення цієї слідчої дії, наприклад місце, де знаходилися викрадені речі. 4. Під час перевірки показань на місці були виявлені сліди, причинно пов'язані з подією злочину, наприклад речі, які належали потерпілій по справі про зґвалтування.

Під час слідчого експерименту та перевірки показань на місці може виникнути необхідність фіксації інформації динамічного характеру, наприклад, процесу і результатів дослідів, послідовності виконання окремих дій, маршруту пересування, поведінки особи, показання якої перевіряються, зокрема її ініціатива в демонстрації дій, напрямків руху, розташування окремих об'єктів, відтворенні первісної обстановки. У такому разі доцільно використовувати відеозапис.

Основою слідчого експерименту є експериментальний метод. Так, Н. І. Гуковська визначає, що завданням слідчого експерименту є встановлення за допомогою дослідів або випробувань, що проводяться слідчим, того, чи могла або не могла подія або явище відбуватися в певних умовах або певним чином [10, с. 13]. Експериментальний метод надає можливість: неодноразово повторювати явища, що спостерігаються, в будь-яких умовах; вивчати явища, які відбуваються в природних умовах дуже швидко або дуже повільно, що перешкоджає їх спостереженню; досліджувати такі явища, які в ізолюваному вигляді не можуть спостерігатися в природі; виокремлювати в процесі вивчення окремі сторони явища, окремі ознаки об'єкта [11, с. 185].

У разі проведення слідчого експерименту необхідно дотримуватись таких умов: обмежена кількість учасників експерименту, проведення експерименту в умовах, максимально наближених до тих, в яких відбувалася подія або факт, що перевіряється, багаторазовість проведення однорідних дослідів; проведення дослідів у декілька етапів [12, с. 80]. Проведення експерименту ви-

магає спеціального вибору і створення умов, максимально наближених до тих, у яких відбувалась досліджувана подія. Таким чином, у разі відсутності можливості вибрати аналогічні умови, виникає необхідність у їх моделюванні (наприклад, освітлення, звукові, кліматичні умови, матеріальна обстановка події, форма, вага предметів, за допомогою яких виконуються дії, тощо). Якщо підібрати або реконструювати певні умови неможливо, необхідно враховувати ступінь незбігу умов під час оцінки результатів експерименту.

У слідчій практиці трапляються випадки, коли результати слідчого експерименту використовуються як матеріали під час проведення судових експертиз. Так, за кримінальним провадженням про наїзд транспортного засобу на пішохода з метою встановлення можливості своєчасної оцінки водієм дорожньої обстановки провадиться слідчий експеримент, під час якого здійснюється реконструкція ситуації події ДТП, моделюються різні варіанти ситуації. Результати слідчого експерименту надалі виступають матеріалами судової експертизи [13, с. 163]. В таких випадках створення графічних моделей місця події та дій його учасників допоможе експерту виконати поставлені завдання.

Досить перспективним є застосування науково-технічних засобів, які дозволяють утворювати цифрові графічні 3D моделі об'єктів, що досліджуються [14, с. 166]. Цифрова графічна 3D модель може бути отримана за допомогою лазерного 3D сканера. У результаті в цифровому файлі буде міститися у графічній формі поверхня просканованого об'єкта або простору, в тому числі розміри сканованих об'єктів з високою точністю вимірювання. Відповідні файли результатів лазерного 3D сканування, записані на оптичний диск, можуть додаватися до протоколу.

Висновки.

Процес пізнання під час слідчого експерименту передбачає активне використання методів моделювання і реконструкції. Останнє призводить до необхідності застосовувати способи фіксації, придатні для створення графічних моделей досліджуваних об'єктів (складання планів, схем, фотозйомка, відеозапис). Це спрощує наступну оцінку результатів слідчої (розшукової) дії та надає більш широкі можливості для використання отриманої інформації під час кримінального провадження. Суттєву допомогу у дослідженні і фіксації інформації, отриманої під час

слідчого експерименту, може надати спеціаліст. Тому залучення спеціаліста є доцільним.

Список використаних джерел:

1. Шейфер С. А. Познавательное значение следственных действий и их система / С. А. Шейфер // Вопр. борьбы с преступностью. – М.: Юрид. лит., 1972. – Вып.15. – С. 54-70.
2. Шепитько В. Ю. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепитько. – Київ: Ін Юре, 2010. – 496 с.
3. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания : учебное пособие / И. М. Лузгин. – М.: НИ и РИО ВШ МВД СССР, 1969. – 177 с.
4. Зозулинский А. Б. Правовые основы и криминалистические методы исследования места события с целью проверки показаний : автореф. дис... канд. юрид. наук / А. Б. Зозулинский ; Харьковский юрид. ин-т. – Х., 1969. – 20 с.
5. Слідча практика України. – Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. – Вып. 3. – 156 с.
6. Архів апеляційного суду Харківської обл.: Кримінальна справа № 2-74/2001 за 2001 р.
7. Соля-Серко Л. А. Проверка показаний на месте : методическое пособие. – М.: Изд-во ВИПИИРМПП Прокуратуры СССР, 1966. – 91 с.
8. Хлынцов М. Н. Проверка показаний на месте / М. Н. Хлынцов. – Саратов: Изд-во Саратовского юрид. ин-та, 1971. – 119 с.
9. Васильев А. Н. Воспроизведение показаний на месте при расследовании преступлений / А. Н. Васильев, С. С. Степичев. – М.: Госюриздат, 1959. – 43 с.
10. Гуковская Н. И. Следственный эксперимент / Н. И. Гуковская. – М.: Госюриздат, 1958. – 96 с.
11. Белкин Р. С. Очерки криминалистической тактики : учебное пособие / Р. С. Белкин. – Волгоград: ВСШ МВД РФ, 1993. – 200 с.
12. Белкин Р. С. Теория и практика следственного эксперимента / Р. С. Белкин. – М.: ВШ МВД СССР, 1959. – 171 с.
13. Ярамышьян Ш. Ш. Особенности следственного эксперимента при расследовании дорожно-транспортного происшествия / Ш. Ш. Ярамышьян // Теория та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук.-практ. матер. – Х.: Право, 2004. – Вып. 4. – С. 162-167.
14. Шехавцов Р. М. Впровадження технологій 3D моделювання у розслідуванні злочинів: правові та криміналістичні проблеми / Р. М. Шехавцов // Криміналістика XXI сторіччя : матер. міжнар. наук.-практ. конф. 25-26 листопада 2010 р. – Харків, Право, 2010. – С. 166-170.
15. Велика українська юридична енциклопедія : у 20-ти т. – Т.20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол. В. Ю. Шепитько та ін. – Харків : Право, 2018. – 952 с.

Стаття посвячена проблемам усовершенствования способов и приемов сбора, исследования и фиксации доказательств при проведении следственного эксперимента.

Ключевые слова: следственное действие, фиксация, следственный эксперимент, проверка показаний на месте, специалист, план, схема, фотосъемка, видеозапись.

The article is devoted to problems of improvement of ways and receptions of collecting, research and fixation of proofs at carrying out of investigatory experiment.

Key words: investigatory action, fixing, investigatory experiment, verifying testimony at the crime scene, specialist, plan, scheme, photographing, videorecording.

